ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

BOŞLANĞIÇ SINFLARDA OĞZAKI NUTQ MADANIYATINI TARBIYALAŞ

Muallif: Ravşanova Roziyabonu Xaitboy qizi
Iş joyi: Fan va texnologiyalar universiteti,
Boşlanğiç ta'lim 1/24 guruh, 3-kurs talabasi
Öqituvchi: Baxodirova Şaxlo Baxodirovna
Iş joyi: Fan va texnologiyalar universiteti
Ilmiy unvon: filologiya fanlari böyicha falsafa doktori, v.b.dotsent
Elektron poçta: *roziyabonuravshanova@gmail.com*

ANNOTATSİYA: Mazkur maqolada boşlanğiç sinf öquvçilarida oğzaki nutq madaniyatini tarbiyalaşning nazariy-metodik asoslari, mazmuni hamda yoş xususiyatlariga boğliq pedagogik şart-şaroitlari tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi öquvçilarning kundalik muloqot könikmalarini adabiy til me'yorlari darajasiga olib çiqiş va nutqiy kamçiliklarni bartaraf etişning samarali yöllarini asoslaşdan iborat. Işda qiyosiy-pedagogik tahlil, me'yoriy-huquqiy hujjatlarni örganiş hamda boşlanğiç ta'lim metodikasini tizimlaştiriş metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijasida 1-4-sinf öquvçilarining yoş xususiyatlariga mos nutqiy vazifalar, egallanadigan könikmalar va tavsiya etiladigan maşqlar tizimi işlab çiqildi. Şuningdek, oğzaki nutq madaniyatining mazmundorlik, mantiqiy izçillik, til me'yorlariga rioya qiliş, ravonlik va muloqot odobi kabi beşta asosiy tarkibiy qismi ajratib körsatildi. Suhbat, körgazmali hikoya tuziş, ijodiy qayta hikoyalaş va didaktik öyinlar kabi interfaol metodlarni sinfdagi psixologik xavfsiz muhit bilan uyğunlaştiriş öquvçilardagi tortinçoqlikni yengiş va mustaqil fikrlaşni rivojlantirişda yuqori samara berişi ilmiy asoslandi.

Kalit sözlar: *oğzaki nutq, nutq madaniyati, boşlanğiç ta'lim, adabiy til me'yorlari, muloqot odobi, didaktik öyinlar, suhbat metodi, monologik nutq, psixologik muhit, nutq östiriş.*

ABSTRACT: This article analyzes the theoretical and methodological foundations, content, and age-related pedagogical conditions for fostering oral speech culture among primary school students. The main objective of the study is to substantiate effective ways to elevate students' everyday communication skills to the level of literary language norms and eliminate speech deficiencies. The research employs comparative pedagogical analysis, examination of normative-legal documents, and systematization of primary education methodologies. As a result of the study, a comprehensive system of speech tasks, target skills, and recommended

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026
exercises tailored to the age characteristics of grades 1-4 was developed. Furthermore, five core components of oral speech culture were identified: meaningfulness, logical consistency, adherence to language norms, fluency, and communication etiquette. It is scientifically substantiated that integrating interactive methods-such as conversation, visual storytelling, creative retelling, and didactic games-with a psychologically safe classroom environment effectively helps students overcome shyness and fosters independent thinking.
Keywords: *oral speech, speech culture, primary education, literary language norms, communication etiquette, didactic games, conversation method, monologic speech, psychological environment, speech development.*

KIRIŞ. Til inson tafakkuri va ijtimoiy hayotining eng muhim vositasidir. Inson öz ehtiyojini bildirişi, bilim almaşişi, voqea-hodisalarni anglatişi va boşqalar bilan munosabat örnatişi orqali nutqdan foydalanadi. Bola maktabga kelguniga qadar oilada, tengdoşlari orasida va kundalik hayotda muayyan nutqiy tajriba töplaydi. Biroq kundalik suhbatdagi erkin nutq bilan adabiy til me'yorlariga mos, aniq, izçil va vaziyatga muvofiq nutq örtasida katta farq mavjud. Şu sababli boşlanğiç ta'lim bosqiçida oğzaki nutq madaniyatini ongli ravişda tarbiyalaş zarur.

Boşlanğiç sinf davri bolaning luğat boyligi kengayadigan, gap tuziş malakasi takomillaşadigan, fikrini mustaqil bayon etişga intilişi kuçayadigan muhim bosqiçdir. Bu davrda şakllangan nutqiy odatlar keyingi ta'lim bosqiçlarida ham öquvçining özlaştirişi va ijtimoiy faolligiga ta'sir körsatadi. Oğzaki nutq madaniyatiga ega bola savolni töğri qöyadi, tinglagan ma'lumotini tuşunadi, öz fikrini asoslaydi va suhbatdoşiga hurmat bilan munosabatda böladi.

Zamonaviy ta'limda öquvçidan tayyor ma'lumotni yodlab aytiş bilangina çeklanmay, uni tuşuniş, izohlaş, taqqoslaş va amaliy vaziyatlarda qöllaş talab etilmoqda. Bunday faoliyatlarning barçasida oğzaki nutq muhim örin tutadi. Öquvçi matematik masalani qanday yeçganini tuşuntirganda, tabiat hodisasini tasvirlaganda, matn qahramoniga munosabat bildirganda yoki guruh işida öz taklifini aytganda nutqiy könikmalaridan foydalanadi[1].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Özbekiston Respublikasining "Ta'lim töğrisida"gi Qonunida ta'limning uzluksizligi, izçilligi va insonparvarlik xususiyatlari belgilangan. Qonunning 9-moddasida boşlanğiç ta'limning vazifalari qatorida savodxonlik, bilim, malaka va könikmalar asoslarini şakllantiriş körsatiladi[2].

[1] [4] Xalikov A.A., Doniyarov M.A., Abduraxmonova D.Y., Taştemirova G.T., Normurodova N.A. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent, 2022. - 172 b.

[2] [1] Özbekiston Respublikasining "Ta'lim töğrisida"gi Qonuni. ÖRQ-637-son, 23.09.2020-yil, 9-modda.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

Öquvçining fikrini tuşunarli ifodalaşi, savolga mazmunli javob berişi va muloqot qoidalariga amal qilişi uşbu vazifalarning amaliy körinişlaridan biri hisoblanadi.

Ona tili öqitiş metodikasiga oid öquv qöllanmalarda öquvçining tinglab tuşuniş, oğzaki fikr bildiriş, öqiş va yoziş faoliyatlarini özaro boğliq holda rivojlantiriş zarurligi ta'kidlanadi[3]. Milliy öquv dasturi yuzasidan vazirlik axborotlarida ham ona tili ta'limida kommunikativ könikmalarni rivojlantirişga ustuvor e'tibor qaratilgan. Demak, nutq ustida işlaş faqat ayrim maşqlar bilan çeklanmasdan, darsning maqsadi va mazmuniga singdirilişi lozim.

Uşbu yönalişda olib borilgan sönggi ilmiy izlanişlardan biri F.B. Saidovaga tegişli . Muallif öz tadqiqotida boşlanğiç sinf öquvçilarining nutq madaniyatini şakllantirişning nazariy asoslari, tarkibiy qismlari va yoşga xos xususiyatlarini atrofliça tahlil qilgan. U mavjud muammolarni körsatib, ularni hal etişda suhbat, didaktik öyinlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalaniş usullarini oçib bergan. Xususan, 2- va 3-sinflarda ötkazilgan ertakni davom ettiriş hamda sahnalaştiriş maşğulotlarining real natijalari, maktablarda "Nutq haftaligi"ni taşkil etiş va kuzatuv daftari yuritiş tavsiyalari ilmiy-amaliy ahamiyatga ega[4].

Mazkur tadqiqotda me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tahlil qiliş, pedagogik-metodik adabiyotlarni qiyosiy örganiş, boşlanğiç sinf öquvçilarining yoş xususiyatlarini tasniflaş hamda oğzaki nutqni rivojlantiriş metodlarini tizimlaştiriş usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR. Tahlillar asosida oğzaki nutq madaniyatiga quyidagiça ta'rif berildi: bu - fikrni adabiy til me'yorlariga muvofiq, aniq, mantiqiy, ravon va ta'sirçan ifodalaş, suhbatdoşni tinglaş hamda nutq vaziyatiga mos söz va ohangni tanlaş könikmalarining majmuasidir[5]. Oğzaki nutq tovuşlar orqali bevosita muloqot şaroitida şakllanadi hamda unda ohang, urğu, pauza va talaffuz aniqligi muhim rol öynaydi.

Boşlanğiç sinf öquvçilari nutqiga qöyiladigan asosiy talablar va nutq madaniyatining tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat[6]:

1. **Mazmundorlik:** Öquvçi aytayotgan fikr mavzuga mos, yetarli ma'lumotga ega bölişi kerak. Masalan, "Bahor keldi" mavzusida hikoya tuzayotgan bola faqat "Havo yaxşi" deb çeklanmay, tabiatdagi özgarişlar, quşlar va gullar haqida kuzatişlariga tayangan holda gapirişi lozim.

[3] [3] Qurbonova O., Kenjayeva M. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent: "Iqtisod-Moliya", 2021.

[4] [3] Saidova F.B. Boşlanğiç sinf öquvçilarining nutq madaniyatini şakllantiriş "Yangi Özbekistonda zamonaviy psixologiya va pedagogikaga doir muammolarni tadqiq etişning transformatsion imkoniyatlari" xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. - Toşkent, 2025. - 253-260-b

[5] [4] Xalikov A.A., Doniyarov M.A., Abduraxmonova D.Y., Taştemirova G.T., Normurodova N.A. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent, 2022. - 158 b.

[6] [4] Xalikov A.A., Doniyarov M.A., Abduraxmonova D.Y., Taştemirova G.T., Normurodova N.A. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent, 2022. - 169-170 b.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

2. **Mantiqiy izçillik:** Fikrlar özaro boğlangan holda bayon qilinişi zarur. Hikoya tuzişda *“avval”, “keyin”, “şundan söng”, “nihoyat”* kabi birliklardan, sabab-natijani ifodalaşda esa *“çunki”, “şuning uçun”, “natijada”* kabi sözlardan foydalaniş bayon malakasini rivojlantiradi.
3. **Til me’yorlariga rioya qiliş:** Sözlarni ma’nosiga mos tanlaş, gaplarni grammatik jihatdan töğri tuziş va orfoepik qoidalarga köra talaffuz qiliş nazarda tutiladi. Öqituvçi öquvçining şevaga xos nutqini kamsitmasdan, adabiy til şaklini namunalar orqali körsatişi kerak[7].
4. **Ravonlik va ifodalilik:** Fikrni ortiqça takrorlarsiz, tabiiy sur’atda va tinglovçiga mos ohangda bayon etiş.
5. **Muloqot odobi:** Salomlaşiş, hurmat bilan murojaat qiliş, gapni bölmaslik, navbat kutiş, minnatdorlik bildiriş, uzr söraş va e’tirozni muloyim ifodalaş könikmalari[8].

Boşlanğiç sinf öquvçilarining yoş va biliş xususiyatlarini inobatga olgan holda har bir sinf kesimida nutqiy rivojlaniş tizimi işlab çiqildi (1-jadval).

*1-jadval “**Yoş xususiyatlari va nutqiy rivojlaniş şart-şaroitlari**”*

Sinf	Asosiy nutqiy vazifalar	Öquvçi egallaydigan könikmalar	Tavsiya etiladigan maşqlar
1-sinf	Luğat boyligini oşiriş, töğri talaffuz va oddiy gap tuziş.	Savolni tinglab anglaş, qisqa emas, töliq gap bilan javob beriş.	Predmetlarni tasvirlaş, rasm asosida 2–3 gapli hikoyaça tuziş.
2-sinf	Gaplarni özaro boğlaş, voqealar ketma-ketligini saqlaş.	Rasmlar seriyasi asosida hikoya tuziş, ohang va pauzaga rioya qiliş.	“Jumlangni davom ettir”, matnni qismlarga bölib qayta hikoyalaş.
3-sinf	Monologik nutqni östiriş, söz ma’nolarini farqlaş.	Ma’nodoş va zid ma’noli sözlardan örinli foydalaniş, fikrni asoslaş.	Qisqartirib qayta hikoyalaş, rolga kirib öqiş va suhbat quriş.
4-sinf	Mustaqil fikrlaş, bahs-munozarada qatnaşiş va xulosa çiqariş.	Qahramon xatti-harakatiga baho beriş, qisqa taqdimot va muhokama qiliş.	Şaxsini özgartirib hikoyalaş, muammoli savollar muhokamasi.

MUHOKAMA. Boşlanğiç sinf öquvçilari körgazmali obraz, predmet, rasm va şaxsiy tajriba orqali ma’lumotni osonroq anglaydilar. Şu bois oğzaki nutqni rivojlantirişda mavhum qoidalarni tuşuntirişdan köra, öquvçini körgan va bajargan faoliyati haqida gapirtiriş samaraliroqdir. 1-jadvalda keltirilgan bosqiçlar qat’iy

[7] [2] Qurbonova O., Kenjayeva M. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent: “Iqtisod-Moliya”, 2021. - 64 b.
[8] [2] Qurbonova O., Kenjayeva M. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent: “Iqtisod-Moliya”, 2021. - 6 b.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

çegaralanmagan bölib, topşiriqlarni har bir bolaning rivojlaniş sur'atiga moslaştiriş talab etiladi.

Nutqiy rivojlaniş samaradorligi bevosita sinfdagi psixologik xavfsiz muhitga boğliq[9]. Öquvçi xato qilişdan qörqsa, fikr bildirişdan tiyiladi. Öqituvçi xatoni bolaning şaxsiga baho sifatida emas, örganiş jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilişi lozim. Masalan, *"Notöğri aytding"* deyiş örniga *"Fikringni tuşundim, endi bu gapni adabiy tilda boşqaça tuzib köramiz"* kabi yönaltiruvçi munosabat bolaning öziga bölgan işonçini saqlaydi. Şuningdek, juftlikda suhbat va kiçik guruhdagi topşiriqlar tortinçoq öquvçilarga ham teng muloqot imkoniyatini yaratadi.

Nutq östiriş işlari izçillik (tovuşdan boğlanişli matnga ötiş), muntazamlilik, yoşga moslik, amaliy yönaltirilganlik va oğzaki nutqni yozma nutqdan oldin özlaştiriş tamoyillariga tayanişi kerak. Amaliyotda quyidagi metodlar yuqori samara beradi[10]:

Suhbat va savol-javob metodi: Fikrni tezkor şakllantiriş va savolga mantiqiy javob berişga örgatadi; bunda öqituvçining ravon va adabiy nutqi asosiy namuna böladi.

Rasm va körgazmalilik asosida hikoya tuziş: Syujetli rasmlar seriyasi bolaning tasavvurini uyğotib, voqealar rivojini ketma-ketlikda tasvirlaş könikmasini şakllantiradi.

Qayta hikoyalaş usullari: Matnni töliq, tanlab, qisqartirib yoki şaxsini özgartirib (ijodiy) qayta hikoya qiliş luğat boyligini faollaştiradi.

Didaktik va ta'limiy öyinlar metodi: *"Jumlangni davom ettir"*, *"Hikoya"*, *"Qarama-qarşi sözlar"*, *"Törtinçisi ortiqça"* kabi öyinlar tortinçoqlikni yengişga va fikrni erkin bayon etişga yordam beradi[11].

XULOSA. Boşlanğiç ta'lim bosqiçida öquvçilarning oğzaki nutq madaniyatini tarbiyalaş bolaning şaxs sifatida şakllanişi va jamiyatda öz örnini topişi uçun qöyilgan mustahkam poydevordir. Maktabga ilk qadam qöygan bolaning kundalik muloqot tajribasini adabiy til me'yorlari, mantiqiy izçillik va muloqot odobi bilan boyitiş öqituvçidan izçil yondaşuvni talab etadi.

Tahlillar şuni körsatadiki, nutq madaniyatini şakllantirişda 1-sinfdagi sodda gap tuziş könikmasidan 4-sinfdagi mustaqil fikrlaş va bahs-munozara darajasigaça izçil ösib borişni ta'minlaş muhim ahamiyatga ega. Suhbat, rasmlar asosida hikoya tuziş, qayta hikoyalaş va didaktik öyinlar kabi interfaol metodlarni sinfdagi psixologik xavfsiz muhit bilan birlaştiriş har bir öquvçining nutqiy faolligini oşiradi. Natijada boşlanğiç sinflarda töğri yölga qöyilgan nutq östiriş işlari öquvçilarning kelgusida barça fanlarni

[9] [4] Xalikov A.A., Doniyarov M.A., Abduraxmonova D.Y., Taştemirova G.T., Normurodova N.A. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent, 2022. - 189 b.

[10] [2] Qurbonova O., Kenjayeva M. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent: "Iqtisod-Moliya", 2021. - 47 b.

[11] [4] Xalikov A.A., Doniyarov M.A., Abduraxmonova D.Y., Taştemirova G.T., Normurodova N.A. Ona tili öqitiş metodikasi: Öquv qöllanma. - Toşkent, 2022. - 170-189 b.

ISSN: 3060-4737 Volume 3, Issue 11 IF(Impact Factor) 10.98 / 2026

muvaffaqiyatli özlaştirişiga hamda yetuk, savodxon va madaniyatli şaxs bölib voyaga yetişiga xizmat qiladi. Şuningdek, sinfda xato qilişdan qörqmaydigan, özaro hurmatga asoslangan psixologik xavfsiz muhitni yaratiş har bir öquvçining nutqiy faolligini oşiradi. Xulosa qilib aytganda, boşlanğiç sinflarda töğri yölga qöyilgan nutq östiriş işlari öquvçilarning kelgusida barça fanlarni muvaffaqiyatli özlaştirişiga hamda yetuk, savodxon va madaniyatli şaxs bölib voyaga yetişiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RÖYXATI

1. Özbekiston Respublikasining “Ta’lim töğrisida”gi Qonuni (ÖRQ-637-son). -Toşkent, 2020-yil 23-sentabr.
2. Qurbonova O., Kenjayeva M. Ona tili öqitiş metodikasi (Öquv qöllanma). -Toşkent: “Iqtisod-Moliya”, 2021. - 220 b.
3. Saidova F.B. Boşlanğiç sinf öquvçilarining nutq madaniyatini şakllantiriş “Yangi Özbekistonda zamonaviy psixologiya va pedagogikaga doir muammolarni tadqiq etişning transformatsion imkoniyatlari” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari (2025-yil 24-aprel). - Toşkent: TMC, 2025. - B. 253-260.
4. Xalikov A.A., Doniyarov M.A., Abduraxmonova D.Yu., Taştemirova G.T., Normurodova N.A. Ona tili öqitiş metodikasi (Öquv qöllanma). - Toşkent: TDPU, 2022. - 220 b.

REFERENCES

1. Law of the Republic of Uzbekistan “On Education” (No. LRU-637). - Tashkent, September 23, 2020.
2. Kurbonova O., Kenjayeva M. Methodology of Teaching Native Language (Textbook). - Tashkent: “Iqtisod-Moliya”, 2021. - 220 p.
3. Saidova F.B. Formation of Speech Culture of Primary School Students. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference “Transformational Opportunities for Researching Problems of Modern Psychology and Pedagogy in New Uzbekistan” (April 24, 2025). - Tashkent: TMC, 2025. - P. 253-260.
4. Khalikov A.A., Doniyarov M.A., Abdurakhmonova D.Yu., Tashtemirova G.T., Normurodova N.A. Methodology of Teaching Native Language (Textbook). - Tashkent: TSPU, 2022. - 220 p.